

فراغت در میان دانشجویان دانشگاه

دکتر منوچهر محسنی
استادیار دانشگاه تهران

هدف و روش بررسی

مقدمه

در این مطالعه می‌خواستیم بدانیم که دختر یا پسر بودن تا چه حد در مسأله گذران اوقات فراغت می‌تواند تعیین‌کننده باشد. رابطه فراغت با گروه‌های مختلف اجتماعی چگونه است؟ شرایط اجتماعی و اقتصادی چه آثاری بر فعالیت‌های فراغتی دارد؟ انواع اساسی فعالیت‌ها کدام است؟ و سرانجام مشکلات اساسی جوانان دانشجوی در این زمینه کدام است. روش بررسی بدین‌قرار بود که در مرحله اول پنجم دانشکده انتخاب گردید. پس از آن با توجه به شماره دانشجویان دانشکده تعدادی از کلاس‌های هر دانشکده به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردید. از ۱۱۴۵ نفر دانشجویانی که برای دروس مورد نمونه ثبت نام کرده بودند تعداد ۹۵۰ نفر در زمان مطالعه در کلاس حاضر بودند، و از این تعداد پرسشنامه‌های ۹۴۰ نفر کامل بود و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

در این بررسی که اساس کار بر پرسشنامه قرار داده شده بود، به منظور تکمیل اطلاعات و روشن شدن بیشتر مسائل با عده‌ای قریب به ۲۰۰ نفر از دانشجویان نیز مصاحبه به عمل آمد و نیز

آنچه در این مقاله می‌خوانید خلاصه‌ای از تحقیقی است که روی ۹۴۰ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران انجام گرفته است. علت انجام این بررسی توجهی است که در سال‌های اخیر جامعه‌شناسان به مسأله فراغت داشته‌اند، و هم‌اکنون پدیده‌ی چگونگی گذران اوقات فراغت را مانند یک نهاد اجتماعی که در آینده اهمیت بیشتری پیدا خواهد کرد بررسی می‌کنند. کشورهای صنعتی پیشرفته کم‌وبیش در آستانه رسیدن به تمدنی هستند که به روزمزدیه J. Dumazedier جامعه‌شناس فرانسوی آنرا «تمدن فراغت» نامیده است.

در کشور ما مسأله فراغت به ویژه در میان جوانان، همراه با مسائلی است که باید شناخته شوند تا بر اساس آنها امکان برنامه‌ریزی اجتماعی میسر گردد. با توجه به اینکه ایران جمعیتی جوان دارد و دانشجویان گروهی خاص از این جمعیت را تشکیل می‌دهند، بررسی حاضر را می‌توان مقدمه‌ای بر شناخت جامع‌شناسانه این مسأله دانست که بی‌تردید هم‌ایر جوانب حیات اجتماعی نسل جوان مؤثر است.

گزارشها و مدارك و اسناد موجود در این زمینه مورد بررسی قرار گرفت .

مشخصات جامعه مورد مطالعه

از جمعیت مورد مطالعه ما ۷۲۰ نفر پسر بودند و ۲۰۰ نفر بقیه دختر . نسبت جنسی موجود در نمونه با نسبت جنسی دانشجویان دانشگاه تقریباً برابری می‌کند . در این بررسی نسبت درصد پسران برابر با ۷۷٪ است . از نظر گروههای سنی باید گفت که گروههای ۲۰-۱۸ ساله و ۲۳-۲۱ ساله قریب به ۶۰ درصد جامع مورد بررسی را تشکیل می‌دهند ، و بقیه به ترتیب در گروههای ۲۶-۲۴ ساله (۳۲/۵۵٪) و ۲۹-۲۷ ساله (۱۴/۸۹٪) و ۳۰ ساله و بیشتر (۳/۵۱٪) قرار دارند . در رابطه گروههای سنی با جنس باید اشاره کرد که دختران در گروههای سنی پائین‌تری قرار دارند . از نظر وضع ازدواج ۳۲٪ درصد از زنان در زمان مطالعه دارای همسر بوده‌اند ، این نسبت در مورد پسران ، به علت بالاتر بودن سن ازدواج و پاره‌ای از مسائل دیگر ، تقلیل می‌یابد و به ۱۸/۷٪ می‌رسد . از میان افراد ازدواج کرده ۴۹٪ دارای يك فرزند بوده‌اند و ۳۲٪ بیش از يك فرزند داشته‌اند . به‌طور کلی خانواده دانشجویان نوبنیاد و ابعاد آن محدود است . وقتی زندگی ناشوئی هم بر فعالیت دانشجویی افزوده شود دامنه فعالیت‌های گذران اوقات فراغت بسیار محدودتر می‌شود .

از نظر رابطه دانشجویان با زندگی خانوادگی ، اکثریت دانشجویان با خانواده خود زندگی می‌کردند و در مجموع در حدود ۲۰٪ از دانشجویان مورد بررسی در کوی دانشگاه اقامت داشتند . بدیهی است چگونگی گذران اوقات فراغت در نزد این دو گروه به کلی متفاوت است .

شغل پدر از ملاک‌هایی است که می‌تواند معرف شرایط اقتصادی و اجتماعی گروه مورد مطالعه باشد . بالاترین نسبت متعلق به صاحبان مشاغل آزاد است ، و پس از آنها کادرهای عالی ، کادرهای متوسط ، کارمندان ، کارگران ، و سرانجام کشاورزان قرار می‌گیرند . با توجه به بودجه محدود دانشجوی برای مصرف در زمینه فراغت ، شغل پدر از عوامل اساسی است و تأثیر آنرا در انواع فراغت هم در خانه و هم در خارج از آن می‌توان مشاهده کرد .

بودجه زمانی فراغت

بودجه زمانی فراغت زیر تأثیر چند عامل اساسی است که اهم آنها عبارتند از : اشتغال به کار یا شاغل نبودن ، میزان ساعات درس در هفته ، وابستگی‌های خانوادگی و محل اقامت و زندگی . بررسی ما حکایت از این دارد که فراغت دانشجویان دارای برنامه مشخصی نیست ، چرا که اوقات فراغت ساعات از هم گسسته‌ای را در برمی‌گیرد و از اینرو فعالیت‌های اتفاقی و ناگهانی در آن اهمیت بسیار دارد . بخش بزرگ اوقات فراغت دانشجویان صرف

مطالعه درسی می‌شود. حدود ۷۴٪ آنان گفته‌اند که روزانه ۲ تا ۳ ساعت از وقت آنان صرف رفت و آمد می‌شود. این مقدار، ساعات قابل توجهی است و اهمیت آن وقتی بیشتر آشکار می‌شود که خستگی ناشی از جا به جایی‌های مکرر را هم به حساب بیاوریم. فراغت دانشجویان شاغل به کار بسیار ناچیز است به ویژه وقتی می‌بینیم که حدود ۴۰٪ از آنان دارای اشتغالاتی در خارج از محیط دانشگاه هستند و ۶۷٪ از این گروه روزانه بین ۴ تا ۵ ساعت را کار می‌کنند.

صور اصلی گذران اوقات فراغت

بررسی ما نشان می‌دهد که مهمترین عامل تعیین کننده انواع فراغت شرایط اقتصادی فردی و خانوادگی است؛ و در مجموع مبالغی که صرف گذران فراغت می‌شود بسیار اندک است. تنها ۴٪ از دانشجویان ماهیانه بیش از ۲۰۰۰ ریال صرف تفریحات خود می‌کنند و این نسبت در میان دختران دانشجو بیشتر است. در مقابل ۳۳٪ از دانشجویان کمتر از ۵۰۰ ریال می‌توانند در این راه صرف کنند. از آنجا که دانشجویان شاغل درآمد خود را صرف مخارج روزمره می‌کنند بودجه‌ای که برای تفریحات مصرف می‌کنند تفاوت چندانی با بودجه دانشجویان غیر شاغل ندارد.

یکی از مسائل اساسی در برنامه گذران اوقات فراغت نبود آزادی در انتخاب برنامه تفریحی است. البته این مشکل بیشتر ناشی از نظارت خانوادگی

و فاصله‌ای است که از نظر فرهنگی میان نسل‌های مختلف وجود دارد.

به طور کلی در ایران هنوز خانواده مقام مهمی را در گذران اوقات فراغت دارد، چرا که بسیاری از فعالیتها در چهارچوب این کانون شکل می‌گیرد، و معاشرت‌ها و گفتگوهای خانوادگی بخش بزرگ اوقات آزاد افراد را به خود اختصاص می‌دهد. در ایران گفتگو با نزدیکان اهمیت بسیار دارد؛ ما کمتر مطالعه می‌کنیم و بیشتر سخن می‌گوئیم. مطالعه فعلیتی فردی است، حال آنکه برای گفتگو نیاز به حضور فرد دیگری است. مشاهده شده است که حتی تماشای تلویزیون، گوش دادن به رادیو، تماشای فیلم و بسیاری از فعالیتهای دیگر همواره با حضور دیگران انجام می‌گیرد. جدول زیر نشان می‌دهد که اکثریت جوانان (۶۶٪) اوقات فراغت خود را در محیط خانه صرف فعالیتهای گوناگون می‌کنند.

هم اکنون از آنجا که جامعه ایرانی در معرض یک رشته تحولات فرهنگی ناشی از صنعتی شدن و شهرنشینی است، فعالیتهای اوقات فراغت در حال تحول از حالت «سنتی» به «صنعتی» است. به عنوان مثال صرف وقت برای امور مذهبی، که در میان بزرگسالان هنوز سهم اساسی در پرکردن اوقات فراغت دارد، در میان دانشجویان اهمیت چندانی ندارد. با اینکه در سالهای اخیر مطالعه مورد توجه دانشجویان قرار گرفته و لسی هنوز نسبت اوقاتی که به آن اختصاص داده می‌شود در مقایسه با سایر فعالیتهای ناچیز است. مطالعه مطبوعات نیز وضعی تقریباً مشابه مطالعه کتاب دارد. این

تحقیق نشان می‌دهد که حدود ۸۰٪ از دانشجویان بین ۱ تا ۳ کتاب غیر درسی در طول سال مطالعه می‌کنند، و تنها ۱۱٪ از آنها در عرض یک سال بین ۴ تا ۵ کتاب مطالعه می‌کنند.

درمیان انواع کتابهای بررسی شده، ادبیات ویژگی خاص دارد و انواع کتابهای مورد علاقه آنان به ترتیب عبارتند از: رمان، مسائل اجتماعی، اطلاعات عمومی علمی و مذهبی. مطالعه کتاب عموماً در منزل یا کتابخانه و دانشکده انجام می‌گیرد، و تعداد موارد عضویت در کتابخانه‌های دیگر بسیار محدود است.

رادیو شاید عمومی‌ترین وسیله ارتباط جمعی باشد، و هر چند که گوش دادن به آن به شکلی غیر مداوم است، لیکن اهمیت خاص دارد به ویژه از نظر خبری؛ و ۷۵٪ دانشجویان به‌طور متوسط روزی یک ساعت به رادیو گوش می‌دهند. برخلاف رادیو، تلویزیون هنوز رواج چندانی به ویژه در طبقات متوسط و پائین، نیافته است و تنها حدود ۲۵٪ از دانشجویان گفته‌اند که در خانه یا محل اقامت آنها تلویزیون وجود دارد و گاهگاه به آن نگاه می‌کنند. از نظر محتوای برنامه‌های تلویزیونی دانشجویان علاقه چندانی به برنامه‌ها ندارند. متوسط زمان تماشای تلویزیون در هر روز از رادیو بیشتر است و به یک ساعت ونیم می‌رسد. سینما شاید یکی از مهمترین وسیله‌هایی باشد که در گذران اوقات فراغت مورد استفاده قرار می‌گیرد، و عواملی مانند ارزانی نسبی بیهای سینما، زیادی تعداد سینماها در تهران و فقدان وسائل دیگر در این گرایش مفرط مؤثر است. ناگفته نماند که از سینما گهگاه

می‌روند. دختران بیش از پسران به سینما تمایل نشان می‌دهند؛ چرا که تفریحاتی از نوع خیابانگردی و مراجعه به موسسات گذران اوقات فراغت در میان پسران بیشتر است. انواع فیلمهای مورد علاقه دانشجویان به ترتیب عبارتند از: کمدی، تراژدی، عشقی، وسترن، پلیسی، تاریخی و علمی. گرایش دختران به فیلمهای عشقی به مراتب بیش از پسران است.

برخلاف سینما تأثیر رونق چندانی ندارد و اکثریت افرادی که از آنها پرسش شده به ندرت در طول سال به تأثیر می‌روند.

ورزش نیز به دلایل گوناگون چندان مورد توجه نیست. دلایل این امر را خود دانشجویان نبود وقت، نبود وسیله، نبود مربی، و بی‌میلی شخصی ذکر کرده‌اند. نبود آموزش جدی ورزشی سبب شده که در عده‌ای فقط تمایل به قهرمان شدن به وجود آید و جنبه حرفه‌ای به خود گیرد و از نظر بقیه اهمیت چندانی نداشته باشد.

گرایش به رفتن به کافه رستوران و تریا جاهای مشابه که عموماً به همراه دوستان هم سن انجام می‌شود مورد توجه قرار گرفته است. خود دانشجویان نیز در تحلیل آخر این نوع تفریح را به نوعی وقت کشی تعبیر می‌کنند، چرا که ساعتی بالنسبه قابل ملاحظه از اوقات آنان را پر می‌کند. برنامه‌های مربوط به شرکت در مهمانی‌ها نیز اساساً در همین نوع جاها طرح‌ریزی می‌شود و بیشک با پدیده‌هایی مثل گوش دادن به موسیقی، رقص، کشیدن سیگار، و نوشیدن نوشابه‌های الکلی نیز عملاً مربوط است.

دیگر جدول سینما بین مرتبه اول تا سوم از اهمیت نوسان دارد .

از آنچه در بالا آمده ، و خلاصه‌ای از بررسی انجام شده است ، باید نتیجه گرفت که گذران اوقات فراغت مسأله جدی و بسیار مهمی است که نیاز به برنامه‌ریزی مبتنی بر تحقیقات علمی دارد . چرا که می‌تواند در صورت سازنده بودن از هدر رفتن نیروی انسانی موجود جلوگیری کند .

مقایسه‌ای میان اولویت انجام برنامه‌های گذران اوقات فراغت در میان جوانان دانشجوی چند کشور نشان دهنده ترتیب اهمیتی است که سه نوع فراغت مهم در سطح هریک از این کشورها دارند .

جدول پائین حاکی از اهمیت ویژه سینما در ایران و رونق فعالیت‌های سنتی فراغت (خیابانگردی ، معاشرت و گفتگو) است ، حال آنکه در شهرهای

توزیع دانشجویان بر حسب محل گذران اوقات فراغت

مرد	زن		کل			
	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۱۰۰	۷۴۰	۱۰۰	۲۰۰	۱۰۰	۹۴۰	کل
۶۷/۴	۴۹۹	۷۱	۱۲۲	۶۶/۱	۶۲۱	درخانه
۳۲/۶	۲۴۱	۳۹	۷۸	۳۳/۹	۳۱۹	درخارج از خانه

انواع مهم فعالیت‌های فراغتی دانشجویان در چند شهر بزرگ جهان

ترتیب اهمیت	پاریس	کازابلانکا	توکیو	بروکسل	تهران
۱	ورزش	مطالعه	مطالعه	مسافرت	سینما
۲	مطالعه	سینما	موسیقی و نقاشی	سینما	خیابانگردی
۳	سینما	ورزش	تلویزیون و رادیو	مطالعه	معاشرت و گفتگو